

Πατρίνα Παπαρρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, «Το δημόσιο δίκαιο της υγείας. Οργάνωση των δημοσίων υπηρεσιών υγείας, δικαιώματα του χρήστη, δημόσια υγεία», 2^η έκδοση, 2017, σ. 613, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Τον Δεκέμβριο 2017, οκτώ χρόνια μετά την 1^η έκδοση, κυκλοφόρησε η 2^η έκδοση του έργου της καθηγήτριας Πατρίνας Παπαρρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη «Το δημόσιο δίκαιο της υγείας» από τις εκδόσεις της Νομικής Βιβλιοθήκης που αριθμεί 613 σελίδες.

Η **πρώτη έκδοση** περιελάμβανε τρία μέρη με βασικές θεματικές **του πρώτου μέρους** τον ορισμό και την οριοθέτηση του δημοσίου δικαίου της υγείας και **του δεύτερου μέρους** την κριτική ανάλυση της οργάνωσης των δημοσίων υπηρεσιών υγείας, με βάση το βρετανικό πρότυπο και τις γενικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία του και την επίδραση του ευρωπαϊκού δικαίου στη διαμόρφωση των δημοσίων υπηρεσιών υγείας (κρατική ευθύνη για την προστασία της υγείας, καθολική, ισότιμη και κατάλληλη προστασία της υγείας του πληθυσμού και η οργάνωση σε κρατικές υπηρεσίες ή δημόσια νομικά πρόσωπα που ελέγχονται από το κράτος). Το **τρίτο μέρος** πραγματευόταν την παρουσίαση των δικαιωμάτων του χρήστη υπηρεσιών υγείας, κατηγοριοποιημένων σε αυτά που απορρέουν από τις αρχές λειτουργίας της δημόσιας υπηρεσίας υγείας (ισότητα και συνέχεια στην πρόσβαση, υψηλή ποιότητα υπηρεσιών υγείας προληπτικού ή θεραπευτικού χαρακτήρα, ασφάλεια υπηρεσιών υγείας) και σε αυτά που συναρτώνται με τις αξίες της αυτονομίας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου (ενημέρωση, προστασία ιδιωτικότητας και του απορρήτου των πληροφοριών που αφορούν στην υγεία, προστασία αξιοπρέπειας του ανθρώπου απέναντι στον πόνο/ή και στον θάνατο, συναίνεση στις ιατρικές πράξεις).

Η **δεύτερη έκδοση** έχει συμπεριλάβει τις νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις που σχετίζονται με τις παραπάνω ενότητες και συντελέστηκαν από την κυκλοφορία της 1^{ης} έκδοσης έως το 2017. Ενδεικτικές είναι οι αναφορές της συγγραφέως στην αναδιοργάνωση των συστημάτων υγείας της Γαλλίας και του Ην. Βασιλείου, που έχουν αποτελέσει πρότυπα για το ελληνικό σύστημα και στη συμπλήρωση του Εθνικού Συστήματος Υγείας με την οργάνωση του συστήματος πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας (ΠΦΥ), τη λειτουργία του στις ΥΠΕ και την υποστήριξη του έργου του το 2017 με τις Τοπικές Ομάδες Υγείας (ΤΟΜΥ).

Πολύ σημαντική είναι η προσθήκη στη 2η έκδοση **ενός τέταρτου μέρους** με αντικείμενο **τη δημόσια υγεία**. Με αφετηρία τον ευρύ ορισμό της υγείας ως της κατάστασης της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι απλώς της απουσίας της αρρώστιας ή της αναπηρίας, η δημόσια υγεία προσδιορίζεται από τη συγγραφέα ως η επιστήμη και τέχνη, όχι μόνο της πρόληψης των νοσημάτων και της αύξησης του προσδόκιμου επιβίωσης, αλλά και της προαγωγής της υγείας μέσω της οργανωμένης κοινωνικής προσπάθειας και της ανάληψης θετικών ενεργειών, ώστε να εξασφαλίζεται η ανώτερη δυνατή σωματική, ψυχική και διανοητική ευεξία του πληθυσμού. Υπ' αυτό το πρίσμα, η ύλη της ενότητας αυτής διαρθρώνεται σε δύο κεφάλαια, εκ των οποίων το πρώτο αναφέρεται στην **πρωτοβάθμια πρόληψη**, η οποία αποσκοπεί στην καταπολέμηση της επέλευσης ατυχημάτων και της εμφάνισης ασθενειών με τη λήψη μέτρων που εξουδετερώνουν τα αίτιά τους, και το δεύτερο στη

δευτεροβάθμια πρόληψη. Στην **τριτοβάθμια πρόληψη** που ασχολείται με τη μείωση των συνεπειών των ασθενειών και την κοινωνική επανένταξη του ασθενή, η συγγραφέας δεν αφιερώνει χωριστό κεφάλαιο. Όπως εξηγεί, τα μέτρα κοινωνικής επανένταξης αποτελούν πρωτίστως αντικείμενο της κοινωνικής ασφάλισης και της κοινωνικής πρόνοιας και όχι του δικαίου της υγείας.

Με δεδομένο ότι η υγεία του ανθρώπου και η δημόσια υγεία είναι άμεσα συνδεδεμένες με την ποιότητα του περιβάλλοντος, η συγγραφέας πραγματεύεται στην **πρώτη ενότητα** του αφιερωμένου στην **πρωτοβάθμια πρόληψη πρώτου κεφαλαίου** την προστασία του περιβάλλοντος από μολυσματικούς παράγοντες που επιβαρύνουν τη δημόσια υγεία και εκτείνονται σε τομείς που παραδοσιακά δεν ενέπιπταν στο πεδίο του δικαίου της υγείας. Σε αυτό το πλαίσιο εξετάζονται ρυθμίσεις που αναφέρονται στη διασφάλιση της ποιότητας ζωής και συγκεκριμένα στην υγιεινή και ασφάλεια των τροφίμων και ποτών, του πόσιμου νερού, του αέρα, των κτιρίων και εγκαταστάσεων, στις οποίες ο άνθρωπος ζει και εργάζεται, και της εργασίας. Στη **δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου αυτού** με θέμα τις προληπτικές υπηρεσίες υγείας αναλύονται οι ρυθμίσεις για την προστασία του δικαιώματος αναπαραγωγής, του γεννητικού υλικού, του εμβρύου, της μητέρας και του παιδιού. Τα μέτρα προστασίας των ηλικιωμένων εξηγείται ότι δεν αποτελούν αντικείμενο αυτής της ενότητας, διότι παρά τη γήρανση του πληθυσμού στην Ελλάδα είναι διάσπαρτα, έχουν κοινωνικοασφαλιστική και προνοιακή στόχευση και δεν επιδιώκουν την αποτροπή της υποβάθμισης της υγείας τους. Άμεσα συναρτώμενο με αυτό είναι το κενό που η συγγραφέας εντοπίζει στην πολιτική δημόσιας υγείας του κράτους, το οποίο επείγει να καλυφθεί λόγω και της ολοένα αυξανόμενης γήρανσης του πληθυσμού.

Στην προστασία της αναπαραγωγής, του γεννητικού υλικού, του εμβρύου και της μητρότητας η συγγραφέας συγκαταλέγει θεματικές, όπως ο οικογενειακός προγραμματισμός και η διακοπή της κύησης, η ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και η παρένθετη μητρότητα, ο προεμφυτευτικός και προγεννητικός έλεγχος και η έρευνα και τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας στο ανθρώπινο γενετικό υλικό, η κύηση, ο τοκετός και η αναγκαστική στείρωση. Η ένταξη υπό την ενότητα της δημόσιας υγείας κάποιων από τις παραπάνω θεματικές μπορεί να μη συνηθίζεται, διότι, ακόμη και αν δεν εκλείπει, η συναφής διάταξη δεν είναι κυρίαρχη, όπως πχ στη διακοπή κύησης ή στην αναγκαστική στείρωση. Μία τέτοια, ωστόσο, προσέγγιση επιτρέπει στη συγγραφέα τη νηφάλια και εστιασμένη ανάλυση πεδίων ιδιαίτερα αμφιλεγόμενων και εξαιρετικά εριζόμενων. Στην προστασία του παιδιού περιλαμβάνονται ενότητες σχετικά με τα νεογέννητα με σοβαρές ανωμαλίες, τους εμβολιασμούς, όταν γίνονται ανεξάρτητα από επιδημία ή πανδημία μίας ή περισσότερων μεταδοτικών ασθενειών, και τη σχολική υγεία. Ιδιαίτερα επίκαιρο ζήτημα αποτελούν οι εμβολιασμοί, λόγω της επιδημίας της ιλαράς που έχει ωθήσει πολλές χώρες στην αυστηροποίηση της στάσης τους έναντι της υποχρεωτικότητας των εμβολιασμών.

Το **δεύτερο κεφάλαιο** έχει ως αντικείμενο τη **δευτεροβάθμια πρόληψη**, η οποία σύμφωνα με τη συγγραφέα στοχεύει στη διαπίστωση των ασθενειών και την παρέμβαση σε αρχικό στάδιο, για να αποτραπεί η εμφάνιση των πρώτων κλινικών και βιολογικών συμπτωμάτων. Σε αυτήν τη θεματική περιλαμβάνονται ρυθμίσεις για την πρόληψη των μεταδοτικών ασθενειών, επιδημιών και πανδημιών, για την προστασία από μη μεταδοτικές ασθένειες, η προστασία από ψυχικές ασθένειες, από ανίατες, δυσίατες και χρόνιες ασθένειες, των δυνητικά επικίνδυνων για τη δημόσια υγεία και η

προστασία από την εξάρτηση από βλαβερές για τον οργανισμό ουσίες, από ψυχοτρόπους ουσίες και συγκεκριμένα από τη νικοτίνη, το αλκοόλ και τα ναρκωτικά. Όσον αφορά στην προστασία από μεταδοτικές ασθένειες είναι πολύ ενδιαφέρουσα η παρουσίαση του Διεθνούς Υγειονομικού Κανονισμού του ΠΟΥ και των υγειονομικών κανονισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ισχύουν παράλληλα με το εθνικό οπλοστάσιο και προβλέπουν τη λήψη σειράς γενικών μέτρων για τη διάγνωση και την αποτροπή της μετάδοσης μιας μεταδοτικής νόσου (υποχρέωση δήλωσης μεταδοτικών ασθενειών, επιδημιολογική παρακολούθηση), με βάση τις αρχές της πρόληψης, της προφύλαξης και της συνεργασίας των εθνικών, ευρωπαϊκών και διεθνών μηχανισμών.

Εξαιρετικά εύστοχες είναι οι αναπτύξεις της συγγραφέως για τις ψυχικές ασθένειες στο κεφάλαιο που αφιερώνεται στην προστασία από δυνητικά επικίνδυνες μη μεταδοτικές ασθένειες. Δεδομένου ότι το συγκεκριμένο θέμα αποτελεί ένα κλασσικό πεδίο προβληματισμού από τη σκοπιά των δικαιωμάτων των ασθενών, η συγγραφέας αιτιολογεί την προσέγγισή του από τη σκοπιά της δημόσιας υγείας λόγω της έμφασης που δίδεται τα τελευταία χρόνια στα αίτια που προκαλούν τις ψυχικές ασθένειες και τη διασύνδεση της πρωτοβάθμιας με τη δευτεροβάθμια πρόληψη. Όπως αναφέρεται, το νέο θεσμικό πλαίσιο διέπεται από τις αρχές της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης και περιλαμβάνει την αποασυλοποίηση, την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών φροντίδας σε κοινοτικό επίπεδο, την κοινωνική και οικονομική ένταξη των ψυχικά ασθενών και την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους. Έμφαση δίδεται στη διαδικασία της ακούσιας νοσηλείας, πεδίου κατεξοχήν σύγκρουσης ανάμεσα στα ατομικά δικαιώματα και τη δημόσια υγεία, και καταδεικνύονται τα προβλήματα εφαρμογής του σχετικού νομικού πλαισίου στην πράξη και ειδικότερα ο εκφυλισμός των διαδικαστικών εγγυήσεων υπέρ της προσωπικής ελευθερίας των ψυχικά ασθενών σε γραφειοκρατικούς όρους χωρίς δεσμευτικότητα.

Στην ίδια θεματική της προστασίας από δυνητικά επικίνδυνες μη μεταδοτικές ασθένειες εξετάζεται η πρόληψη των ανιάτων, δυσίατων και χρόνιων ασθενειών, και ειδικότερα η πρόληψη των καρδιοαγγειακών παθήσεων και του καρκίνου. Με παραδείγματα καταδεικνύει η συγγραφέας τη σημασία των συνολικών δράσεων για την πρόληψη και την έγκαιρη διάγνωση για τη μείωση του αριθμού των περιστατικών έναντι των αποσπασματικών μέτρων για τη θεραπεία. Στο τέλος της εν λόγω ενότητας εξετάζονται τα μέτρα που αποσκοπούν στην προστασία από τις εξαρτήσεις, με συγκεκριμένες αναφορές στην εξάρτηση από τη νικοτίνη, το αλκοόλ, τα ναρκωτικά και τις ψυχοτρόπους ουσίες και τους περιορισμούς που επιβάλλονται κατά περίπτωση στην παραγωγή και κυκλοφορία τους στην αγορά (τσιγάρα, αλκοόλ), στην προσφορά (νικοτίνη, αλκοόλ, ναρκωτικά) και στη ζήτηση (ναρκωτικά). Παράλληλα, τονίζεται η σημασία της πρόληψης με την έννοια της καταπολέμησης των αιτιών που οδηγούν στη διάδοση αυτών.

Συνοψίζοντας, θα πρέπει να ειπωθεί ότι, όπως στην 1^η έκδοση, έτσι και στη 2^η η συγγραφέας οργανώνει τη σύνθετη ύλη του δημοσίου δικαίου της υγείας με τρόπο εύληπτο, επιτρέποντας την εξοικείωση του αναγνώστη με τις επιμέρους θεματικές, την προβληματική, τις αρχές και τις ρυθμίσεις που τις διατρέχουν. Η δομή που έχει επιλεγεί με την παράθεση πορισμάτων στο τέλος κάθε ενότητας που συνοψίζουν τα βασικά σημεία καθιστά το έργο παρά τις 613 σελίδες του εύχρηστο και ευχερώς εποπτεύσιμο. Επίσης, η απλή, σαφής και κατανοητή γλώσσα που η συγγραφέας χρησιμοποιεί, όπως και η αποφυγή εξαντλητικών λεπτομερειών και θεωρητικών

συζητήσεων καθιστά το έργο προσιτό και σε ευρύτερο κοινό αναγνωστών, πέρα από τους νομικούς. Τούτο είναι ιδιαίτερος σημαντικό, ιδίως για τους επαγγελματίες υγείας, αφού η συνεχής όσμωση της ελληνικής και της ευρωπαϊκής ιατρικής στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δημιουργεί ένα τεράστιο πεδίο ρυθμίσεων, με τις οποίες ο Έλληνας ιατρός δεν είναι εξοικειωμένος. Αναμφίβολα η γνώση και η ενημέρωσή του σχετικά αποτελούν προϋπόθεση για την αποτελεσματικότερη διασφάλιση, ιδίως των δικαιωμάτων των ασθενών.

Οι αναλύσεις της συγγραφέως είναι υψηλού επιστημονικού επιπέδου και πλούσιες σε βιβλιογραφικά, νομοθετικά και νομολογιακά δεδομένα, ελληνικά, ευρωπαϊκά και διεθνή, αναδεικνύοντας τη σημασία, αλλά και τη δυναμική των επιμέρους θεματικών, στις οποίες οφείλουν να προσαρμόζονται οι θεσμικές παρεμβάσεις. Επιπλέον, βασικό πλεονέκτημα της συγγραφέως είναι και η πολύ καλή εικόνα που έχει για την ελληνική πραγματικότητα. Τούτο της επιτρέπει να συνδυάζει ιδανικά τη θεωρία με την πράξη, αναδεικνύοντας κενά και διατυπώνοντας στοχευμένες προτάσεις για την κάλυψή τους προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης εφαρμογής της νομοθεσίας. Ενδεικτική είναι η παρατήρηση που η συγγραφέας διατυπώνει στα γενικά συμπεράσματα της τέταρτης ενότητας για τη δημόσια υγεία ότι, παρότι η Ελλάδα ενσωματώνει τους ευρωπαϊκούς και διεθνείς κανόνες, δεν παύει να είναι εμφανής σε κάποια πεδία η πολυδιάσπαση και ενίοτε επικάλυψη των αρμοδιοτήτων, των διαδικασιών των πόρων και του ελέγχου, όπως για παράδειγμα σε σχέση με την υγιεινή και ασφάλεια των χώρων εργασίας και της εργασίας, με αποτέλεσμα το οικείο θεσμικό πλαίσιο ή να εφαρμόζεται με μεγάλη καθυστέρηση ή να παραμένει ανενεργό. Ως εκ τούτου, η συγγραφέας υποστηρίζει ότι παραμένουν πρόκληση για τη δημόσια υγεία η σύνδεση της δευτεροβάθμιας με την πρωτοβάθμια πρόληψη, η απλοποίηση της νομοθεσίας, η αξιολόγηση και ο έλεγχος της εφαρμογής των μέτρων που προβλέπει η νομοθεσία.

Ήδη με την πρώτη έκδοση του συγγράμματος, η συγγραφέας κατέθεσε τη σημαντική συμβολή της στην προσπάθεια συστηματικής καταγραφής και θεωρητικής εμπάθυνσης του δημοσίου δικαίου της υγείας, στο πεδίο του οποίου διακρίνονταν κατά κύριο λόγο βιβλιογραφικές παρεμβάσεις για επιμέρους ειδικότερα θέματα. Με την επικαιροποιημένη και εμπλουτισμένη 2^η έκδοση του δημοσίου δικαίου της υγείας η συγγραφέας ανταποκρίθηκε στην ειδικότερη ανάγκη ανάπτυξης της θεματικής της δημόσιας υγείας, αφού οι μέχρι τώρα παρεμβάσεις, εκτός από αποσπασματικές είναι και αριθμητικά πενιχρές. Έτσι, παρέχει μία πλήρη καταγραφή που διατρέχει όλα τα πεδία του δημοσίου δικαίου της υγείας και φωτίζει τις σημαντικότερες πτυχές τους, δίδοντας περαιτέρω ώθηση στην περαιτέρω καλλιέργεια του κλάδου αυτού του διοικητικού δικαίου ως αυτοτελούς κλάδου του δικαίου της κοινωνικής προστασίας, σαφώς διακριτού από το δίκαιο της κοινωνικής ασφάλισης και της πρόνοιας.

Ειρήνη Κυριακάκη, ΔΝ, Δικηγόρος, Ειδική επιστήμονας ΣτΠ